

Vincas URBUTIS

Vilniaus universitetas

IŠ KOKIO ŽODŽIO KILĖS SLAVIZMAS *zomātas*

LKŽ XIX 1068 t. tarmių žodžio *zomātas* išskirtos trys reikšmės: 1. „mūro arba akmenų bažnyčios ar kapinių tvora, aptvaras“ (plačiai žemaičių šnektose), 2. „stačių ar gulsčių lentų, kuolų tvora“ ir 3. „kartis, pagalys tvorai tverti“ (pastaroji retai ir bemaž vien rytų aukštaičių kampe). Iš seniausio rašytinio šaltinio – Sirvydo antrojo žodyno – matyti žodį buvus vartojamą medinei tvorai (ir pirmiausia – storų lentų) vadinti: *parkan / Sepimentum militare, sepes structilis. Zomatas* SD³ 285 (plg. pirmojo žodyno *pārkan ... aptwerimās* SPr 119v); *plot dylowány / ábo z žerdži, Sepimentum agreste, sepes structilis, Zomatas, plot kámienny / Macerca, pluteus marmoreus Twora iz akmenu / krusfnis* SD³ 300; *Dylowánie. Sepes structilis, sepimentum fabrile. Zomatis / twora iz tyntu* SD³ 56 (čia – ir vėlesniuose leidimuose – *Zomatis* veikiausiai klaidingai vietoj *Zomatas*, kaip ir *Zomatus* SD⁵ 254 = *Zomatas* SD³ 300), plg. ir gretimus straipsnius su bdv. *zomatinis, -ė* : *Dyl ... tynta ilga / zomatine. Dylowy ... Jz drutu tyntu / zomatiniu* SD³ 56 (panašioje pirmojo žodyno vietoje Sirvydas buvo išsisukęs be skolinio, storą lentą, gulsčiai kraunamą bei spraudžiamą tarp šulų, vadinamas retu, bet gal anuomet gyvu žodžiu *imbraukas* – plg. Ruigio ir dar vėlesnių žodynų variantą *įbraukai* –, o visą tokį statinį, tvorą – *imbraukimu*: *Dyl ... imbraukas. Dylowánie ... imbraukimas* SPr 21).

Viename iš seniausių Mažosios Lietuvos žodynų yra *Bohlen. Dérna, ôs. F. Somá-tas, ô. M. Tuinas, ô. M. C* 380 (be to, LKŽ XIII 289 toks variantas nurodytas iš Q 98, o Skardžiaus SLA 244 – iš Q¹ 75), tik čia ne visiškai aišku, kaip skaityti S- – [s] ar [z]. Frenkelio žodyne Neselmano (ir [K]) *somatas* „Bohle, starkes Brett“, tikriausiai perimtas iš senųjų rankraštnių žodynų, sykiu su poros naujų žodynų *somatas* (o tai esanti klaipėdiškių žemaičių forma vietoj lie. *sámatas*) „pavalkų raištis“ laikomas pačių lietuvių dariniu, o senasis *somatas* (iš Q¹) – tapatinamas, kaip ir Skardžiaus, su slavizmu *zomatas* (Fraenkel 856, plg. ir 1280). Kad tiek C (ir kitų senųjų rankraštnių žodynų), tiek ir N (su [K]) *somatas* iš tikrųjų gali ir turi būti tapatinamas su *zomātas*, o ne su *sámatas*, matyti ir iš formos (1.), ir iš reikšmės (2.): (1.1.) nėra pavyzdžių, kurie rodytų vietoj priešdėlio *są-* (/ *su-*) C galint būti parašyta *so-*, plg. *Sanarys* C I 141, 808, ^[2]784, *Sasparra* I 724, *Sáspara* II 1143, *Suβlawes* I 196 (plg. tokioje pat vietoje anksčiau buvusį *Saβlawos* Lex 10a), *Súraβas* I 425, *Suraβas* II 741; (1..2.) C (ir kituose susijusiuose žodynuose) pasitaiko ir daugiau atvejų, kai

pradžios [z] žymimas *s-*, plg. *Siegorus* (ir *Siegorninkas*) II 1134 (yra ir *Ziegorus* II 742, kur *З*, rodos, taisytas iš *S*), *Sowiefka* II 1172; (1.3.) parašymas *Somátas* tegali perteikti *zomátas*, o ne *sámatas* kirčiavimą; (2.) reikšmė „stora lenta, derna, imbraukas“ – tai iš esmės LKŽ nurodyta trečioji *zomátas* reikšmė, ir neišivaizduojama, kad tokią reikšmę kažkaip galėtų būti įgijęs *sámatas* „pavalkų raištis, sąsprandas“. Tarp kitko, už parašymo *somatas* „sámatas“, pirmiausia pasirodžiusio Lelio žodyne: *Somatas*, -o, sm. *hames string*; *hames strap* LI^{1,2} 291, nereikėtų ieškoti klaidingų žemaičių tarimo atšvaitų, nes žemaičiai, rodos, to žodžio, dažniausiai pasitaikančio rytų aukštaičių šnektose, visai neturi (plačiai vartodami *sásprandas*, *sásprandis*); gal su rytietišku tarimu susijęs ar gal paprasčiausiai klaidingas *Somatas* trečiajame žodyno leidime jau lyg ir pataisytas, ankstesnio straipsnio pabaigoje prirašius = *SqMATAS* L I³ 334 ir savo alfabetinėje vietoje papildomai įterpus straipsnį *Sqmatas*, -o, sm. *sum.*; || *hames – string* L I³ 312. LKŽ XIII 289 prie *somatas*, slavizmo *zomátas* rašytinio varianto, tarp šaltinių klaidingai nurodytas Rtr; iš tikrųjų Rytario žodyne (1929) yra *somatas* „sámatas“, aiškiai perimtas iš Lelio: *somatas*, s. m. *dzenaukste*, *samestava*, *samestaukla* Rtr 1069. Labai norint manyti Mažojoje Lietuvoje (bent XIX a. antroje pusėje) buvus ir gyvą (sakytinį) *somatas* „zomatas (3 rkšm.)“, gal būtų galima mėginti šiek tiek remtis nebent kitu LKŽ nurodytu šaltiniu – Mit I 19 (Rg). Tai ragainiško Cyglerio („Ziegler in Ragnit“) sudarytas Nerastų žodžių sąrašas (paskelbtas 1883, l. c. 15–21), kuriame įrašyta: *Somatas*, auch *Zomatas*, *Zaun von Brettern*. Bet ką šiame įrašė priskirti Cygleriui bei laikyti N papildymu? N jau buvo *Somátas*, o, m. *eine Bohle, ein starkes Brett* 466. Tad gal norėta pridurti tikrai *Zomatas*, iš sykio nepastebėjus (dėl ypatingos to žodyno alfabetinės tvarkos), kad toks variantas irgi buvo N pateiktas: *Zomátas*, o, m. *eine aus einem Brette bearbeitete Stakete* (*Ragnit, Infe. Vergl. Statinys*); auch *ein Staketenzaun* 535. Cygleris, kaip matyti, iš tikrųjų nebent tikrai nurodoma reikšme truputį skiriasi nuo N: pastarasis, be reikšmės „tvoros lentelė, stodainis“, *zomatas* (žinotą, tarp kitko, iš Ragainės) dar davė reikšmę „(stačių) lentelių tvora“, o Cygleriui tas žodis buvo pažįstamas (veikiausiai irgi iš Ragainės, nors jo sąrašė yra papildymų ir iš kitur) reikšme „(gulščių?) lentų tvora“. Papildymų, aiškiai liečiančių tikrai reikšmę, sąrašė yra ne vienas. F. Kuršaitis, savo v.-lie. žodyno įvadinėse pastabose priminęs, kad „Am genauesten bekannt ist mir hierin die Volkssprache des preussischen Mittel-Litauens, wie sie um Tilsit, Ragnit und in der Tilsiter Niederrung gesprochen wird“ (K I, p. IX), *zomátai* pateikia kaip jam pačiam svetimą žodį (lie.-v. dalyje įrašydamas laužtiniuose skliausteliuose), nors kaip tik maždaug tokia pat reikšmė, kaip ir ragainiškis Cygleris: [*zomátai, ū, Subst. m. Plur. ein Bretterzaun von horizontal gelegten Brettern.*] K 513. Tad *zomatas* Mažojoje Lietuvoje ne(be)buvo plačiai žinomas žodis (jo neturėjo nė Ruigys su Milkumi).

LKŽ nurodyta 3 rkšm. „kartis, pagalys tvorai tverti“ glaudžiai susijusi su 2 rkšm. (medinės tvoros pavadinimu). Ta reikšmė – tik geriau būtų ją nusakyti kiek labiau

apibendrinamai (maždaug „tvoros tveriamasis medis“) – fiksuota, kaip matyti, tiek Mažosios Lietuvos senųjų leksikografijos šaltinių («*Somátas*» „stora lenta“), tiek ir vėlesniųjų (*zomātas* „stodainis“ N, kur šalia ir „stodainių tvora“ N bei „lentų tvora“ Mit). Tos reikšmės pėdsakų, tegu tik Mažosios Lietuvos pašonėje, randama ir Žemaičiuose (LKŽ prie 3 rkšm. nurodytas *zomatùkas* iš Švėkšnos). Anksčiau panašią reikšmę (sykiu su gretima „medinė tvora“) buvus ir Žemaičių šiaurės vakarų kampe rodo Rukiavos latvių perimtas *zāmati* „(gulsčių) karčių, sklandų tvora“ (ME IV 699), šalia kurio ten pat esą *sāmati* (pl.) „tvoros kartys, gulsčiai perkištos tarp dviejų stulpų“ bei *sāmats* „sklandų tvora“, Endzelyno taip pat kildinti iš lietuvių kalbos, bet šį sykių spėjamas originalas lie. *somatas* „stora lenta“ prirašytas tik su klaustuku (ME III 803). Dabar geriau įsitikinus, kad lie. «*somatas*» tėra Rytų Prūsų žodynų vien rašytinis variantas, tokio spėjimo reikėtų visai atsisakyti ir aiškinimo ieškoti pačioje latvių šnektoje. Kad *zomātas* dar palyginti neseniai Žemaičiuose taikytas ne tik mūrinei bažnyčios (ir kapinių) tvorai vadinti, bet ir įvairioms kitoikioms, tarp jų ir medinėms, patvirtina XIX a. žemaičių rašytojai. Daukantui *zomātas*, sprendžiant iš jo didžiojo lenkų-lietuvių kalbų žodyno, – tai paprasta medinė (žiogrių) tvora: *Parkan, žiogris, zomatas* II 337 (Subačiaus publikacijos II 227), tačiau labiausiai tuo žodžiu jis buvo įpratęs vadinti gynybinę tvorą (aplink papilio gyvenvietę), bene dažniau medinę, plg. *Igulė Taurvietės pilies, neturėdama daug karvių, sudegino naktį pati savo zomatus ir išitraukė į pačius pilies mūrus, ketėdama iki paskuojo gintis* DaukR II 342 (panašiai II 359 ir kt.), tačiau kartais ir mūrinę, plg. *skubino naują pilį strūnyti, kuri ketvirtoje nedėlioje taip buvo storais zomatais, arba mūrais, apriesta ir pylomis apipilta...* DaukIŽ II 38; iš čia ir perkeltinė abstraktesnė reikšmė „gynybinė uždanga, apginklas, tvirtovė“: *Ir taip apent kryžėjai [užėmę Veliuonos pilį] įgijo visų stiprųjų zomatą žemaičių žemės* DaukIŽ I 597. Iš Poškos irgi žinoma ir *Akmenų zomatas, pylimas* (žr. LKŽ XIX 1068), ir *zomātas* „ostrog, parkan“ (žodyno rnr., žr. B ū g a II 675).

Nors lie *zomātas* slaviškumas abejonių kaip ir nekelia, vis dėlto dar nėra pakankamai aišku, iš kokio slavų žodžio jis kilęs. Iš realiai esančių žodžių tik vienas fonetiškai ir semantiškai yra visai artimas lietuviškajam. Geriausiai jį pažįsta baltarusiai. Čia pirmiausia minėtinas s. br. *заметъ* (nuo 1579) bei *заміомъ* (nuo 1586) „aptvaras, (raštų, storų lentų) tvora“; kad taip kartais vadinta ir cerkvės tvora bei kad būta gyvos sąsajos su veiksmožodžiu *заметати* „užmesti, užsvaidyti; užtverti“, gerai matyti iš citatos *Заметъ заметано околом цркви* ГСБМ XI 8t. Nors dabar *замёт* nėra bendrinės baltarusių kalbos žodis – jis neįtrauktas, pavyzdžiui, į 1996 m. Minske išleistą aiškinamąjį žodyną (ТСБЛМ), apimantį per 65000 žodžių –, bet iš tarmių dar pusėtinai pažįstamas, dažniausiai reikšme „raštų tvora“, žr. Н о с о в и ч СБН 174; Я н к о ў с к і ДС (1959) 76; СБГ II 229 t. (čia *замёт / замёт*); dar plg. „sienelė tarp šulų (stulpų)“ *Матэр. для слоўн. 118*. Žodis bent kiek perėjęs į rusų kalbos plotą,

plg. *за мет* „lentų, sudėtų į stulpų išskrodas, tvora“ (Д а л ь I² 602; nurodomas ir s. r. *за метъ* (1589) „tvora“ С р е з н е в с к и й I 928 (*А огороженъ дворъ за метомъ*). Pasitaiko ir ukrainų tarmėse *за мѣт* „sienojai tarp dviejų būsimos sienos šulų“ bei *за мѣт* „pusiauskiliai sienojai, iš kurių kraunamos pastatų sienos“ ЭСУМ II 230. Baltarusių etimologijos žodyne (ЭСБМ III 294) čia dar pripainioti le. *zamiot* ir bulg. *за мет*, iš tikrųjų reiškiantys visai ką kita, todėl klaidinga būtų manyti, kad tai lyg ir visų slavų (rytų, vakarų ir pietų) leksikos bendrybė. Šiuo atveju sunkoka visai be išlygų kalbėti net apie tikrą (paveldėtinę) rytų slavų bendrybę. Tai veikiau baltarusių kalbos darinys, atsiradęs ne ką anksčiau, nei ima rodytis dokumentuose (XVI a. antr. pusėje) ir tik vėliau plisdamas dar patekęs į ukrainų ir šiek tiek į rusų tarmes. Negana to, vietoj Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės raštinėse vartotos senosios baltarusių kalbos vis labiau įsigalint lenkų kalbai, žodis atsidūrė ir pastarąja rašytuose dokumentuose (nors pačioje Lenkijoje tebuvo s. le. *zamiot* „pūga, vėtra, sumaištis; pusnis“), pvz.: *około tego dworu zamiot rębiony zamietowany* (1598 m. Ukmergės krašto dokumentas) IA I 493; panašiai ir (1619 m. Ašmenos krašto dokumentas) LI 71, 80, kur dar dem. *zamiotek* „gardas, aptvaras“: *Jeden chlew wielki..., przygrodzony zamiotek dla owiec* 71. Visai natūralu būtų manyti, kad kaip tik tas s. br. *за миотъ* (*за метъ*) dėl savo didelio ekspansyvumo, aiškintino gal tuo, kad tai buvo sparčiai plintančios kažkokios solidesnės krautinės medžio tvoros pavadinimas, XVI ir XVII a. sandūroje perėjo ir į lietuvių kalbą.

Slavizmą *zomātas* kildinti iš apžvelgto slavų žodžio bent kiek trukdo vien tik šioks toks fonetinis nesutikimas. Būga, nors ir užsiminęs s. r. *за метъ* bei r. *за мѣт*, už lie. *zomātas* norėjo matyti s. r. *замомъ, vėliau neva išstumtą naujadaro *за мѣт*, dėl balsių kaitos nurodydamas *заборъ : заберу* (B ū g a II 675). Vėliau taip aiškino (Būgos nenurodydamas) ir Skardžius, skirtumas tik tas, kad jis visai nebeminėjo realiai esančio slavų žodžio, o tik rekonstruotąjį *замомъ, pastarąjį priskirdamas (seniesiems) baltarusiams (S k a r d ž i u s SLA 244).

Rėmimasis nesamu *замомъ, deja, nėra tinkama išeitis. Abejonių kelia jau vien chronologija. S. lie. *zomātas* atsisakius kildinti iš vienalaikio ir semantiškai iš esmės sutampančio realaus senovės baltarusių žodžio (be pageidaujamos šaknies balsio kaitos), skolinimą reikėtų nepamatuotai nukelti į tolimesnę praeitį, iš kurios nei skolinio, nei jo prototipo jokių buvimo pėdsakų nėra likę. Tai bent iš dalies gal būtų galima pateisinti, jei skolinį tiktų laikyti bažnytiniu terminu, kurių ne vienas yra atėjęs iš rytų sykiu su ankstyvuoju krikščionybės plitimu (gerokai prieš pagrindinį Lietuvos krikštą). Reikšmė „b a ž n y č i o s tvora“, deja, kaip buvo matyti, tėra antrinė. Tačiau svarbiausia – nėra pakankamo pamato manyti, kad artimiausios pašonės slavai būtų apskritai kada nors turėję *замомъ. Nors rūpimo žodžio šaltiniai dabar jau žymiai geriau pažįstami (ypač dėl gerokai prakutusios baltarusių leksikografijos), negu kai rašė Būga, ir toliau patvirtinta lieka tik neapofoninė jo forma. Taip net tokiuose

stabiliuose posakiuose, kur variantas su kaita, rodos, nesunkiai būtų galėjęs išlikti (ar atsirasti) dėl rimos, plg. br. *Уяго ні плоту, ні замёту* СБГ II 230. Be kaitos yra ir ne tokio lokalinio pobūdžio, o daugelyje slavų kalbų savo atšvaitų turintis, tad, ko gero, dar slavų bendrystės laikais pasidarytas *zametъ „(už)pustymas, pusnis“, plg. tokia reikšme s. br. *заметъ* ГСБМ XI 9, br. trm. *замёт* Друцкі–Па дбярэскі 61, *заміёт* СБГ I 230, ukr. *замёт* Гринченко II 64, r. *замёт*, s. le. *zamiot*, slov. *zamèt* – vedinys iš vksm. sl. *zamesti bei *zametati reikšme „užpustyti (sniegu užmėtyti)“. Iš atskirų slavų kalbų žinoma dar ir kitokių vedinių, reikšme visiškai skirtingų, bet forma irgi lygiai tokių pat, pvz.: ukr. trm. *зámит* „prie kaištas“; r. *замёт* „(tinklo) užmetimas“. Su šaknies balsiu ne kitaip yra ir tada, kai panašus galūnės vedinys – tiek kartais gal jau iš slavų bendrystės laikų paveldėtas, tiek ir naujesnis (lokalinis) – remiasi kuri kitą priešdėlį turinčiu tos pačios šaknies pamatiniu veiksmažodžiu, pvz.: sl. *nametъ „pusnis“ – br. trm. *намёт* ir t. t. (atstovų daugelyje slavų kalbų dokumentuotą rinkinį žr. ЭССЯ XXII 183 t.), o iš atskirai vėliau pasidarytų formaliai tokių pat vedinių minėtini kaimynų baltarusių *намёт* „nuometas; raštuota juosta“ ir ypač trm. *намёт* „tvora“; br. trm. *а(б)мéццi, омéты* „nuoklastai, nuosiautos, nuošlavos“, kuriam kiek artimesnis gal dar būtų slov. *ometi* „atsijos, sėlenos“, jau visai akivaizdžiai atsiskiria nuo r. *о(б)мёт* „drabužio pakraščio apsiuvas; kilpų apsiūlėjimas, apmėtymas“, *обмёт* „didelis tinklas sabalams, šermuonėliams, kiaunėms gaudyti“ (ir ukr. *обмет* „didelis tinklas žvėrimis, žuvims gaudyti“), *омёт* „(šiaudų) stirta, žagas“ ar slov. *omèt* „tinkas“; br. trm. *перамёт* „žvejbos tinklas, ištempiamas tarp baslių“; r. *перемёт* „t. p.; žvejbos virvė su akmenimis galuose ir prie pavadėlių priraišiotais kabliukais“, ukr. *перемёт* „žvejbos virvė su kabliukais, užmetama skersai upės“ ir visai atskirai dar ukr. trm. *перемёт* „pusnis (skersai kelio)“, r. trm. *перемёт* „t. p.“, kaip ir r. trm. *перемёт* „kartis stirtų, stogų šiaudams prislėgti“ ar *перемёт* „atkaltė, atlošas“ („спинка стула, скамьи, на которую сидящий переметывается“ Даль III² 67) ir kt.; br. *намёт* „mėšlas, išmatos“, r. *номёт* „t. p.“, nuo kurio skyrium br. trm. *намёт* „atmata (atmatai), užleista dirva, prasta žemė“ su r. *номёт* „pūdymas“, toliau dar kitokie ukr. trm. *номёт* „į pėdus dar nesurištų nukirstų javų pluoštas; jau sustatyti pėdai“, *номёт* „lizdas su kiaušiniiais“, s. r. *нометъ* „mezliava, (aukų) rinkliava, sambarė“, r. *номёт* „vada, vieno vedimo jaunikliai“ ir kt.; s. r. *подъметъ* „melagingo įkalčio pakišimas“, skyrium r. *подмёт* „puspadis“, šalia kurių bent keli atskiri vediniai le. *podmiot* reikšmėmis „(pavasarinis avilių) iššlavinėjimas; šiukšlės, sąšlavos“, „(pa)kraitas“, „pamestinukas“, (vert. iš lo. *subjectum*) „(gram.) veiksny; (filos., teis.) subjektas“ ir kt.; s. r. *приметъ* „priebrukas prie apsupto miesto sienų“, nuo kurio skyrium r. trm. *примёт* „pripustymas, pusnis“, kaip ir ukr. trm. *примет* „žvejojimas su akmenų užtvanka“, le. *przymiot* „(geras) būdo bruožas; ypatybė, polinkis“, (s.) „sifilis ar kuri kita venerinė liga; antkrytis“; ukr. trm. *прóмит* „apsukruolis,

guvus vaikas“, kuris visiškai kas kita nei, pavyzdžiui, r. *промѣм* „prašlavimas“; s. r. *розметъ* „mokestis“, s. le. *rozmiot* „išmėtymas, švaistymas“; br. *сумѣм* „pusnis“, r. trm. *сумѣм* „t. p.“; r. trm. *умѣм* „nešvarumai, mėšlas“; š. sl. **vymetъ* „atmatos“ – r. *вѣмет* „kas išmesta, atmatos“, le. *wyniot* „išlaidos (norint daugiau laimėti); (pl.) vėmimas, vėmalai“, luž. a. *wumjet* „atmatos; niekalas; sąšlavos“ (plg. p. sl. **jъzmetъ* „atmatos“ – bulg. *úzmet* „šiukšlės, atmatos, išrankos, netikęs rakibolas“, s. ch. *izmet* „šiukšlės, atmatos; išmatos, mėšlas“, slov. *izmet* „atmatos, atliekos“).

Šaknies balsių kaitos buvimas ar nebuvimas darinyje priklauso ne nuo to, su priešdėliu ar be jo yra pamatinis veiksmožodis. Atskirų slavų kalbų sutinkantys duomenys lyg leidžia, tegu ir netvirtai, manyti, kad darybos opozicija **metъ* „metimas“: **mesti* (**metati*) „mesti (mėtyti)“ galėtų siekti bent jau vėlyvuosius slavų bendrystės laikus, plg. r. *mēm* „metimas (mėtymas)“, le. trm. *miot* „t. p.“, slov. *mèt* „t. p.“; iš senesnių specializuotų reikšmių gal labiausiai primintina „vada“ (ir pan.), plg. r. trm. *mēm* „(jauniklių) atsivedimas“, le. trm. *miot* „vada, palikuonys“, slov. *mèt* „veislė“ (daugiau pavyzdžių, ir ne tik **-o-*, bet kartu dar ir kitų kamienų, pateikta ЭССЯ XVIII 122).

Yra ir daugiau šaknų, panašių į sl. **met-*, kurioms būdingi **-ъ* tipo galūnių vediniai (*-o-* kamieno vyr. g. deverbatiškai) ne su alternaciniu *o*, o su išlaikytu pamatinio veiksmožodžio *e*, plg. s. r. *некъ* „karštis, kaitra“: *нечу*, r. trm. *скрѣб* „grandymas; šlamštas“ (ir *скрѣбы* „vyžos padas iš karnos ar medžio“): *скресту* (*скребать*), s. r. *отпену* „nuobrukos, pakulos“ (r. *отпѣн* „t. p.“; skarmalai; braukimas“, br. trm. *атрѣны* „pakulos“): s. r. (*o*)*тпенати* (r. *отпенать*).

Ir su ta pačia šaknimi, savaime suprantama, slavų (kaip ir kitose) kalbose vediniai dėl kaitos gali įvairuoti, plg. s. r. *погребъ* / *погробъ*, *плетъ* / *плотъ*, **текъ* (*текомъ* „bėgte, tekinai“)/ *токъ*. Gali kam rodytis, kad būtų dar per anksti sakyti tarp **-ъ* tipo (ir kitų galūnių) vedinių iš **sl. met-* šaknies veiksmožodžių (su priešdėliais ar be jų) tikrai nesant nė vieno, kuris dėl kaitos šaknyje turėtų *o*. Kartais manoma, kad bent jau sl. **motъ* „(verpalų) sruoga“ galėtų būti išimtis. Kai kas mėgina įtikinti, nors ir nepateikdamas svarių bei nenuginčijamų argumentų, kad tas žodis padarytas ne iš sl. **motati* „vynioti“ (pastarasis, atvirkščiai, pats esąs **motъ* vedinys), o iš pirminio sl. **mesti* „mesti, sviesti“ (Трубачев РТСЯ 104–107; plg. ir ЭССЯ XX 71–73). Iš to, kas ЭССЯ s. v. **motъ* (antraštinių rekonstruotų žodžių reikšmės šiame rusų leidžiamame etimologijos žodyne, skirtingai nuo panašaus pobūdžio lenkų SP, nenurodomos) sumesta į vieną krūvą, aiškiai ne viskas yra iš slavų bendrosios senkalbės ir ne viskas gali būti suvedama į vieną ir tą patį darinį. Pavyzdžiui, ten įtrauktas r. *мом* (žinomas nuo XVII a.) „kleidėjas, eikvotojas“ daugų daugiausia leidžia kalbėti tikrai apie rytų slavų bendrą darinį **motъ* „t. p.“, nes tokia reikšme *мом*, be nurodytų rusų, iš tikrųjų dar pažįsta baltarusiai ir ukrainai (trm.), bet jis svetimas visiems kitiems slavams, ir tai suprantama, nes pamatinį

veiksmazodį **motati* reikšme „kleisti, eikvoti“ turi tikrai rytų slavai. O toks r. trm. *мом* „lanktis“ : *момать* „(verpalus, gijas) lenkti, vynioti“ veikiausiai laikytinas jau vien rusų naujadaru (nomen instrumenti). Tik dviejų vakarų slavų (lenkų ir čekų) ir dviejų rytų slavų kalbų (rusų ir baltarusių) tarmėse rasta pavyzdžių, kurie lyg rodytų dar nesuskudusius (ar bent šiaurinius) slavus jau turėjus **motъ* „(verpalų) sruoga“, nors ir tai nėra labai tikra : žodis, kaip ir keletas jo giminaičių, būdamas tekstilės terminas, galėjo ir vėliau vienaip ar kitaip išplisti dėl artimai giminiškų slavų kalbų tarpusavio sąveikos. Semantiškai **motъ* „(verpalų) sruoga“ labai artimas veiksmazodžiui **motati* „(verpalus, gijas) lenkti, vynioti“, o su **mesti* (**metati*) „mesti (svaidyti)“, atvirksčiai, kaip ir nesusijęs (tarp kitko, anksčiau net etimologai dėl didelio reikšmės skirtumo **mesti* ir **motati* paprastai nelaikydavo bendrašakniais žodžiais). Apie darybos santykius tarp **motъ* ir **motati* bei jų kryptį leidžia susidaryti teisingą vaizdą kad ir tokie reikšmės leksikografiniai nusakymai, kaip štai šis, taikomas r. *мом* – „пряжа, смотанная на пятинку, воробы или мотовило...“ (Даль II² 351). Tą vaizdą dar labiau paryškina vėlesnės (lokalinės) darybos opozicijos, į kurias įeina arba formaliai toks pat, bet kitokia reikšme pasidarytas daiktavardis (pavyzdžių jau nurodyta), arba turintis iš pamatinio veiksmazodžio perimtą priešdėlį, plg. r. *намом(ка)* „sruoga; kamuolys“ : *намомать* „apvynioti“ bei semantiškai tolygius s.-ch. *namot* : *namotati* (be to, dar yra č. *namotek* „co je namotáno“, tad ir čia, ko gero, rekonstruoti sl. **namotъ* būtų ne ką mažiau pateisinama, negu svarstomąjį sinonimą sl. **motъ*); r. *замом* „užvyniojimas; apvyniota vieta“ (Даль I² 601) : *замомать* „užvynioti, apvynioti“. Sl. **motati* „(verpalus) vynioti“, iš kurio padarytas sl. **motъ* „(verpalų) sruoga“, pats, be abejo, yra sl. **mesti* (**metati*) „mesti, svaidyti“ vedinys. Mėginimas tokiam darybos suvokimui prieštarauti, pasiremiant tuo, kad tada iteratyvas neva turėtų būti **matati*, ne *motati* (Трубачев РТСЯ 107¹⁰⁹), nėra korektiškas. Iš tikrųjų kaita *e:o* reiškiasi tiek vardažodžių, tiek ir (vidinėje) veiksmazodžių (ypač iteratyvų, duratyvų, kauzatyvų) daryboje, plg. s. sl. *возъ* ir *возити*: *везъ*, *везти*. Su sl. **motati* : **mesti* (**metati*) savo kaita gerai sutaria, pvz., r. trm. *скробать* (le. *skrobać*) „grandyti“ : r. *скрепуть* (*скрепать*) „gręsti“ ir kt.

Kad visi neabejotini **-ъ* tipo (ar jų tęsiantys) galūnės vediniai iš sl. **(-)mesti*, **(-)metati* (ar jų vėlesnių refleksų) šaknies balsiu niekada nesiskiria nuo pamatinio veiksmazodžio, t. y. turi *-met-*, o ne *-mot-* pavidalo šaknį, gali būti paaiškinta tuo, kad visi jie, tiek paskiausio meto naujadarai, tiek ir senėlesni (kartais gal net iš vėlesniojo slavų bendrystės laikmečio) yra palyginti nauji, atsiradę tada, kai paveldėtinė šaknies balsių kaita *e:o* nebebuvo gyva ir tokioje daryboje nebesireiškė. Net palyginti senės rašto tradicijos slavų kalbų senuosiuose raštuose neberandama tokių naujadarų su kaita *e : o*. Ž. Varbot, remdamasi pakoreguota bei kiek papildyta Sreznevskio žodyno medžiaga, iš viso senojoje rusų kalboje yra radusi 43 galūnių

darybos daiktavardžius, savo šaknies *o* atsiskiriančius nuo pamatinių veiksmažodžių. Maždaug trečdalis (13) iš jų dėl atliepinių neturėjimo kitose indoeuropiečių kalbose gali būti pačių slavų dariniai; tarp jų net 9 – *-z* tipo (vyr. g. *-o*-kamieno). Dėl atliepinių kitose slavų kalbose buvimo visi jie turį būti laikomi veldiniais iš ankstyvesniojo slavų senkalbės raidos periodo, trukusio dar prieš diftongų monoftongizaciją (Варбот ДИС 58 t.).

Gal čia neįprastai ilgai sustota prie vieno vienintelio slavizmo šaltinio paieškų, bet baigiamąją išvadą visa tai jau leidžia pasakyti trumpai ir tvirtai : lie. *zomātas* turi būti kildinamas ne iš *zamómъ, nes ši slavų žodžio rekonstrukcija pati remiasi vien lie. *zomātas*, kartu prieštaraudama slavų kalbų duomenims, darantiems ją neįmanomą, o iš realaus s. br. *замуомъ* (*zameмъ*; plg. ir dab. br. trm. *zameм*). Nedėsningas fonetinis skirtumas nėra toks jau didelis : kur gretimi slavai vietoj *e* jau turi *’o*, jis suvedamas į šaltinio *m’* palatalizacijos neišlaikymą skolinėje. Prie to galėjo prisidėti kalbų sandūros teritorijoje gyvenusių dvikalbių skolintojų suvokimas, kad baltarusių kalbos opozicijas (-)*mēm* (-*mem*) : (-)*mécui* (s. br. *-mecui*) ne sykį atstoja lie. (-)*mata(s)* : (-)*mesti*, plg. pirmuosius tokių opozicijų narius br. *namēm* (ir r. *nomēm, umēm*) „mėšlas“ ir lie. *išmatos* „t. p.“, br. trm. *namēm* „atmatà, užleista dirva“ ir lie. trm. *atmatai* „t. p.“. Galima manyti, kad rytinių šnektų lie. *permatas* „toks žvejojimo įrenginys – virvė su daugeliu kabliukų“ (LKŽ IX 840) yra atsiradęs ne be slavų paskatų, plg. kita proga jau nurodytus (87 p.) br. trm. *neпамēm*, ukr. *непамēm* ir r. *непамēm* tokia pat ar artimomis reikšmėmis. Gal kas norėdamas jį galėtų laikyti net vertiniu, kur abi svetimų žodžio kamieno morfemos pakeistos savo atsakančiomis giminiškomis morfemomis. Panašiai žiūrint į *zomātas* būtų galima sakyti, kad tai tarsi tarpinis reiškinytis tarp vertinio ir skolinio: išversta (pakeista atsakančia giminiška) tik viena morfema (šaknis), o kita (priešdėlis) paskolinta.